

lerinde refref motifine yer verilmiştir. Na-hîfî'nin *Mi'râciyye*'si refrefin en geniş biçimde işlendiği eser olarak dikkat çekmektedir. Mi'râciyyelerdeki tarife göre refref gözlerin hiç görmediği kadar güzel, iki ufkı kaplayacak kadar büyük yeşil bir örtüdür: "Bil ki refref bir yeşil nesne ey hü-mâm / Sed kılmış ol ufukaynı tamâm" (Ârif). Refref ayrıca altın bir döşek ve yanında meleklerin bulunduğu bir kürsü olarak tanımlanmıştır. Hz. Peygamber'in Mekke'den Kudüs'e burakla, buradan dünya semasına mi'racla, yedinci semaya meleklerin kanatlarıyla, sidretü'l-müntehâya Cebrâil'in kanadı ile ve oradan kâbe kavseyne refrefle gittiğine dair rivayet (Elmalılı, V, 3149) XV. yüzyıl şairlerinden Ârif'in *Mi'râc-nâme*'sine şöyle yansımıştır: "Bil Resûl'e oldu beş merkeb ey yâr / Hazrete varınca diyem âşikâr // Beşini dahi sana takrîr edem / Dinle bu sözü girü ey muhterem // Mescid-i Aksâ'ya dek evvel Burâk / Biri mi'râc göğe denlü bî-şikâk // Bil melekler kanadı biri dahi / Ol yedinci göğe denlü ey ahî // Biri Cebrâil kanadıdır ey yâr / Sidreye varınca bilgil âşikâr // Ol beşinci refref idi bî-gümân / Bindi ana dostuna oldu revân". Abdülvâsi Çelebi, "Melâik anda durmuş idi sâf sâf / Getirdiler bana bir ulu refref / Ki anın gibi gözler gördüğü yok / Anın hubluğunun vasfı igen çok / Oturdum üstüne götürdü derhâl / Beni arşa erıştirdi be-her-hâl" diyerek refrefin görevini ve güzelliğini tarif eder. Hz. Peygamber mi'racda Cebrâil ile görüşürken refref huzuruna gelip ona selâm verir: "Söyleşirken Cebrâil ile kelâm / Geldi refref önüne verdi selâm // Aldı ol şâh-ı cihânı ol zamân / Sidreden götürdü ve gitti hemân" (Süleyman Çelebi).

Mi'râciyyelerde refrefin bir noktaya kadar yükselip daha ileriye gidemediği, Resûl-i Ekrem'in yüceliğine Cebrâil ve diğer meleklerle birlikte hayran kaldığı özellikle vurgulanmaktadır. "Çünkü kaldı Cebrâil anda ey yâr / Refref oldu Hak'tan ol dem âşikâr // Ol Resûl pes bindi refref üstüne / Gitti anın ile o dem dostuna" (Ârif). Hz. Muhammed'in mi'racda sidretü'l-müntehâya gelişi ve bundan sonra Cebrâil'i ve diğer melekleri geride bırakarak yükselişinin anlatıldığı kısımlarda arşa çıkarma özelliğine sahip olması sebebiyle refref ayrı bir değer kazanmıştır. Serbestzâde Ahmed Hamdi (ö. 1939) na'tlarında Hz. Peygamber'i "refref-sûvâr" olarak tanımlamıştır: "Riyâz-ı leyle-i İsrâ makâm-ı kurb-ı ev ednâ / Sefer-gâhında sen refref-sûvâr-ı lâ-mekânîsin"; "Oldun izzetle şehâ refref-sûvâr-ı lâ-mekân / Kaddine mahsûs bu hil-at yâ habîb-i kibriyâ".

Refref divan şiirinde yaygın biçimde işlenen, cennet ve cennetteki nimetler yerine sevgilinin mahallesini tercih etme şeklinde kendini gösteren anlayış çerçevesinde de söz konusu edilmektedir. Bu tür beyitlerde sevgilinin mahallesindeki taş ve toprak cennetteki refreften üstün görülmektedir. Bu anlayışta sevgiliyle kastedilenin Allah olduğu ve ibadetin cennet için değil O'nun rızâsı için yapılması gerektiği inancı göz ardı edilmemelidir.

Tasavvufta Cebrâil aklı, refref Allah'a ulaşmaya yegâne vasıta olan ilâhî aşkı sembolize eder. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre burak Allah sevgisinin, refref ilâhî aşkın, sidretü'l-müntehâ imanının simgeleridir. Bu noktaya ulaşıncı perde kalkar ve sırlar keşfolunur. Aklı temsil eden Cebrâil'in sidrede kalıp bir adım ileriye gidemeyişi ve refrefin daha yüksek mertebeye çıkışı buna bağlanır: "Akl Cibrîl, refref aşk, aşkla açtı perr ü bâl" (Kemâlî Efendi). Bu anlayış doğrultusundaki beyitlerin akıl ve aşk tezadıyla örüldüğü görülmektedir. Divan şairleri methiye türü şiirlerinde refref çevresinde oluşan birikimden yararlanmışlardır. Övülen kimsenin yaratılış bakımından iki cihan sırlarını yüklenen refrefe benzetilmesi bu tür ifadelerdendir.

BİBLİYOGRAFYA :

Süleyman Çelebi, *Meulid* (haz. Faruk K. Timurtaş), İstanbul 1990, s. 115; Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3149; *Kemâlî Divanından Aşk Sızıntıları* (haz. Baha Doğramacı), İstanbul 1977, s. 116; Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler*, Ankara 1987; Nebahat Gülsoy, *Arif, Miraç-nâme, Vefat, İsimsiz Bir Mesnevi* (yüksek lisans tezi, 1993), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2002, s. 393.

ÖMER ZÜLFE

REGAİB GECESİ

(لَيْلَةُ الرِّغَابِ)

Receb ayının ilk cuma gecesi.

Sözlükte "kendisine rağbet edilen şey, bol ve değerli bağış" anlamındaki *ragîbe*nin çoğulu olan *regâib* kelimesi hadis ve fıkıh literatüründe "bol sevap ve mükâfat, faziletli amel", özellikle Mâlikî fıkıh kaynaklarında sünnetin mukabili olarak "müste-hap, nâfile ibadet" mânalarında kullanıldığı gibi (İbn Ebû Şeybe, II, 49; İbn Abdülber en-Neme'î, I, 127; Hattâb, II, 79) hicrî takvime göre yedinci ay olan recebin ilk perşembesini cumaya bağlayan geceye ad olmuştur (ayrıca bk. KANDİL).

Regaib gecesi, Kur'an'da saygı gösterilmesi istenen ve hadislerde -gün belirtil-

meden- oruç tutulması tavsiye edilen haram aylardan (el-Bakara 2/217; el-Mâide 5/2, 97; Ebû Dâvûd, "Şavm", 55; İbn Mâce, "Şıyâm", 43) receb ayında bulunmakla birlikte özellikle tasavvufî eserlerde yer alan, Hz. Peygamber'in Regaib gecesinde ana rahmine düştüğü, receb ayının ilk perşembe günü oruç tutup gecesinde Regaib namazı adıyla bir namaz kılmanın sevap olduğu ve bu gecenin birçok faziletinin bulunduğu yönündeki rivayetlerin asılsız olduğu hadis âlimlerince belirtilmiştir. İbnü'l-Cevzî, Regaib orucu ve namazıyla ilgili hadisin Zâhid Ebû'l-Hasan Nûreddin Ali b. Abdullah b. Hüseyin b. Cehdam (ö. 414/1024) tarafından uydurulduğunu ve hadisin başka hiçbir kaynakta geçmediğini belirtir (*el-Mevzu'ât*, II, 47). Ayrıca isrâ ve mi'rac olayının Regaib gecesi meydana geldiğine dair rivayetin de aslı bulunmamaktadır (İbn Kesîr, III, 109; Bedreddin el-Aynî, IV, 39). Regaib gecesiyle ilgili özel ibadet ve kutlamalar IV. (X.) yüzyılda ortaya çıkmış olup bu gecenin ilk defa kandil olarak kutlanmasına Kudüs'te 448 (1056), Bağdat'ta 480 (1087) yılında başlanmış, Gazzâlî de bütün Kudüs halkının bu geceyi ihya ettiğini söylemiştir (*İhya*², I, 203). Ebû Tâlib el-Mekkî gibi bazı mutasavvıflar Regaib gecesinden söz etmeyip receb ayının ilk gecesini ihya etmenin müstehap olduğunu belirseler de (*Kutû'l-kulûb*, I, 121) bu geceyle ilgili rivayetlerin çok zayıf ya da uydurma olduğu hadis âlimlerince tesbit edilmiştir.

İslâm âlimlerinin büyük bir kısmı Hz. Peygamber, sahâbe ve tâbiîn dönemlerinde Regaib kandilinin bilinmediğini, kandil geceleri kutlanmasının diğer dinlerin tesiriyle ortaya çıktığını, dolayısıyla bu gecede özel bir ibadet yapmanın dinde yeni ibadet ihdası anlamına geleceğini, Resûl-i Ekrem tarafından genel olarak bid'atların yasaklanmasının yanı sıra (Buhârî, "Şulh", 5) cuma günü ve gecesi özel bir ibadet yapılmasının da yasaklandığını (Müslim, "Şıyâm", 147, 148), bu sebeple Regaib günü ve gecesinde muayyen ibadetler yapmanın dinen sakıncalı olduğunu belirtmiştir. Bir kısım âlimler ise genel anlamda fazileti âyet ve hadislerde belirtilen receb ayının bir gecesi olması dolayısıyla Regaib'in de faziletli gecelerden sayılacağını, namazın en üstün ibadet olup akşamla yatsı arasında nâfile namaz kılmanın fazileti hakkında -zayıf da olsa- hadisler, sahâbî ve tâbiî sözleri (Tirmizî, "Şalât", 204; İbn Mâce, "İkâmetü's-şalât", 185; Taberî, XV, 69; XXI, 100) bulunduğunu, müs-

lûman toplumlarda özel zaman dilimleri olduğuna inanılan, dinî duyguların yoğun biçimde yaşandığı bu geceleri vesile ederek kazâ ve nâfile namaz kılmanın, Kur'an okumanın, çeşitli hayırlar yaparak Allah'a yaklaşılmaya çalışmanın dinen bir sakıncası olmayacağı ifade edilmiştir. Bu konuda birinci görüşü savunan Mâlikî fakihî İz-zeddin İbn Abdüsselâm ile ikinci görüşü savunan hadis âlimi İbnü's-Salâh arasında bir münazara gerçekleşmiş (münazaranın tam metni için bk. Sofuoğlu, VII [1992], s. 17-45), âlimlerin birçoğu İbn Abdüsselâm'a hak vermiş, bunun üzerine Eyyûbî Hükûmdarı el-Melikü'l-Kâmil, Regaib namazının camilerde kılınmasını ve bu gecenin kutlanmasını yasaklamıştır. Daha sonraki dönemlerde de benzer tartışma ve olaylar meydana gelmiştir. Osmanlı devrinde Molla Fenârî, Regaib gecesi hakkında olumlu görüş belirtmiş, çeşitli dönemlerde bu konuda leh ve aleyhte risâleler yazılmıştır (*Keşfü'z-zunûn*, bk. bibl.; *İzâhu'l-meknûn*, II, 196). Farklı görüş ve uygulamalar günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "rğb" md.; *Müsned*, I, 259; İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1409/1989, II, 49; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XV, 69; XXI, 100; Ebû Tâlib el-Mekî, *Kütü'l-kulûb* (nşr. Abdülmün'im el-Hifnî), Kahire 1991, I, 121; İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Terhîd* (nşr. Mustafa b. Ahmed el-Alevî - M. Abdülkebir el-Bekrî), Mağrib 1387/1967, I, 127; Gazzâî, *İhyâ'* (Beyrut), I, 202-203; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât* (nşr. Tefvîk Hamdân), Beyrut 1995, II, 46, 47; Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Bâ'is 'alâ inkârü'l-bida' ve'l-havâdis* (nşr. Osman Anberî), Kahire 1978, s. 10, 35, 39, 41 vd.; Nevevî, *Şerhu Müslim*, VIII, 20; İbnü'l-Hâc el-Abderî, *el-Medhal*, Kahire 1401/1981, IV, 248 vd.; İbn Kesir, *el-Bidâye*, III, 109; İbrâhim b. Mûsâ eş-Şâtîbî, *el-İ'tisâm* (nşr. M. Reşid Rızâ), Kahire 1332, s. 168, 227; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (nşr. Muhibbuddin el-Hatîb), Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), XI, 55; a.mlf., *Telhîşü'l-habir* (nşr. Abdullah el-Medenî), Medine 1964, II, 80; Bedreddin el-Aynî, *'Umdetü'l-kârî*, Kahire, ts. (İdâretü't-tibâati'l-müniriyye), IV, 39; Burhâneddin İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Muknî'* (nşr. M. Zühre eş-Şavîş), Beyrut 1400, II, 27; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, Beyrut 1398, II, 79; Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, Beyrut 1404/1984, II, 124; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a fi'l-aḥbârî'l-mevzû'a* (nşr. Muhammed es-Sabbâğ), Beyrut 1391/1971, s. 459, 461; *Keşfü'z-zunûn*, I, 239, 365, 387, 840, 868; II, 1081, 1591, 1655, 2048; Leknevî, *el-Âşârü'l-merfû'a fi'l-aḥbârî'l-mevzû'a* (nşr. Ebû Hâcer M. Safd b. Besyûnî Zağlûl), Beyrut 1405/1984, s. 74, 89, 111; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* (Kahire), II, 26, 48, 235; *İzâhu'l-meknûn*, II, 196; Cemal Sofuoğlu, "Regaib Namazı Hakkında Bir Münazara", *DÜİFD*, VII (1992), s. 13-45; Mebrûk eş-Şeybânî el-Mansûrî, "Şalâtü'r-Regâ'ib: Muḥâveletü te'vîl", *IBLA*, sy. 187 (2001), s. 29-66.

HAMDİ TEKELİ

REGÂİBİYYE

(رَغَائِبِيَّة)

Regaib kandilinde okunmak üzere yazılıp bestelenmiş manzumelere verilen ad.

Hz. Peygamber'in ana rahmine düştüğü kabul edilen receb ayının ilk cuma gecesi, bilhassa Türk-İslâm kültüründe cami ve tekkelerde özel programlarla Regaib kandili olarak kutlanmaktadır. Bu vesileyle mevlid türüne benzeyen manzumeler yazılmış, bunların bir kısmı kandil gecesi okunmak üzere bestelenmiştir. Bu manzumelerde Resûl-i Ekrem'in anne ve babasının birbirine lâıyk temiz gençler oluşu, ahlâkî özellikleri, evlenmeleri ve Hz. Peygamber'in ana rahmine düşmesinin kâinat için büyük bir rahmet olduğu anlatılmaktadır.

Regâibiyyelerde daha çok mesnevi nazım şeklinin kullanıldığı, bazılarında ise kıta, ilâhi, gazel ve kaside gibi şekillerin tercih edildiği görülmektedir. İlk regâibiyyenin, mi'râciyyenin yazılıp bestelenmesinde olduğu gibi (bk. Mİ'RÂCİYYE) Üsküdar Doğancılar'daki Nasûhî Tekkesi'nde Hâşim Baba'nın (ö. 1197/1783) Nâyî Osman Dede ile (ö. 1142/1729) dergâhın şeyhi Ali Alâeddin Efendi'nin (ö. 1165/1752) bulunduğu bir sohbette mevlid ve mi'râciyye gibi bir regâibiyyenin de yazılıp Regaib kandillerinde okunması temennisinden doğduğu nakledilir. Rivayete göre bu vazife orada bulunan Selâhaddin Uşşâki'ye (ö. 1197/1783) verilmiş, o da kısa zamanda içinde bir mi'râciyyenin yer aldığı *Matlau'l-fecr* adlı 213 beyitlik mesnevisini kaleme alarak o toplantıda bulunanların katıldığı bir mecliste okumuş ve onların takdirini kazanmıştır. Ancak bu rivayet doğru olmamalıdır. Zira Nâyî Osman Dede vefat ettiğinde Hâşim Baba henüz on bir yaşındadır. Öte yandan Selâhaddin Uşşâki'nin Cemâleddin Uşşâki'ye Nâyî Osman Dede'nin vefatından çok sonra 1154 (1741) yılında intisap ettiği bilinmektedir. Dolayısıyla bu üç kişinin bir mecliste bir araya gelmeleri mümkün görünmemektedir. Bu rivayeti mi'râciyyenin bestelenmesinden çok sonra Ali Alâeddin Efendi'nin zamanında mi'râciyyenin bestelenmesindeki talebe benzer bir arzu üzerine Salâhî'nin kaleme aldığı şeklinde anlamak gerekmektedir. Nitekim Hüseyin Vassâf da bu kanaattedir (*Sefîne*, IV, 72). *Matlau'l-fecr*'i yayımlayan Mehmet Akkuş, bazı de-lillere dayanarak eserin 1142-1165 (1729-1752) yılları arasında yazılmış olduğu tahmininde bulunmaktadır. Selâhaddin Uşşâ-

ki daha sonra eserini *Rakîmetü'l-'acâ'ib fi leyleti'r-Regâ'ib* adıyla Arapça'ya (195 beyit), *Destançe-i 'Acâ'ib der Leyle-i Regâ'ib* adıyla Farsça'ya (197 beyit) çevirmiştir. Mesnevide yer alan, "Hikmet ile bu leâfî-i izâm / Bulmamış bu ana dek silk-i nizâm // Gâlibâ te'hîr ile ol gird-gâr / Etmek istemiş fakîri hissedâr" beyitleri türün ilk örneğinin Salâhî Efendi tarafından ortaya konduğunu göstermektedir.

Matlau'l-fecr'in Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'ndeki nüshasında yer alan (Muzaffer Ozak, nr. II/7, vr. 193^a), "Tuhfe-i zeyn-i makâm eden edîb / La'lîzâde ola makbûl-i habîb" beytine göre eser La'lîzâde adlı bir kişi tarafından bestelenmiştir. Bu kişinin aynı devirde yaşamış sûfî müellif La'lîzâde Abdülbâki Efendi olabileceği akla gelmekteyse de onun beste-kârlık yönünün bilinmemesi bu ihtimali zayıflatmaktadır. Bazı araştırmacılar, eserin Müstakimzâde'nin *Mecmûa-i İlâhiyyât*'ında Eyüp türbedarı olarak kaydedilen (Sagman, s. 211) Na'lîzâde İbrâhim (ö. 1180/1766) tarafından bestelendiğini belirtmişlerdir (Özcan, s. 42-43). Eserin yeni tesbit edilen ve Uşşâki'nin şeyhlik yaptığı Tâhir Ağa Tekkesi'nden Süleymaniye Kütüphanesi'ne intikal eden nüshasında (nr. 304/1) son beytin, "Tuhfe-i zeyn-i makâm eden edîb / Na'lîzâde ola makbûl-i habîb" şeklinde oluşu bu görüşü desteklemektedir. Öte yandan bu nüshanın "Hâtime vü Tesmiye" bölümündeki, "Nazma bâis Şeyh İbrâhîm'i hak / Bahr-i lutf-i rahmetine ede gark" beyti (vr. 11^b) eserin yazılmasına sebep olan kişinin Şeyh İbrâhim isimli bir zat olduğunu göstermektedir. Muzaffer Ozak nüshasında beyitlerin kenarına makamların adları yazılmıştır. Meselâ ilk altı beytin kenarında uşşak, uşşak, acem, araz-bar, tâhir ve uşşak gibi makam adlarının kaydedilmiş olması eserin mûsiki yapısı hakkında bir fikir vermektedir. Ârif Süleyman da (ö. 1183/1769) 127 beyitlik Farsça bir regâibiyye kaleme almıştır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir yazmasının (Damed İbrâhim Paşa, nr. 411) sonundaki, "Şod bi-hamdillâh tamâm in sâniha / Rûh-i pâk-i Mustafâ râ Fâtîha" beytinde geçen "sâniha" kelimesi, kütüphane kataloglarına eserin diğer nüshalarının bu isimle girmesine sebep olmuş görünmektedir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3585).

Türkçe ikinci regâibiyye Edirne Müftüsü Fevzi Efendi'ye aittir. Müellif *Envârü'l-kevâkib fi leyleti'r-Regâ'ib* adlı bu manzumesini 1898 yılında kaleme almıştır. Tamamı 126 beyitten meydana gelen mazumede dokuz beyitlik girişten sonra re-